

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2021. Vol. 4(29). Issue 1, pp. 80–88

DOI 10.15421/26210411

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 94 (477)

Повсякденне життя та світ праці польських лікарів міжвоєнного часу: за матеріалами щоденників

А. А. Котиченко

ORCID: 0000-0001-6029-1899

ania.kotichenko@gmail.com

Черкаський національний університет імені

Богдана Хмельницького

бул. Шевченка, 81, м. Черкаси,

Україна, 18031;

Варшавський університет

вул. Краківське передмістя, 26/28, м. Варшава,

Республіка Польща, 00927

Анотація. *Мета статті:* розкрити образ та повсякденні практики лікарів державних медичних закладів у міжвоєнній Польщі через написані ними у 1936 р. щоденники на конкурс Управління соціального страхування. *Методи дослідження:* історико-генетичний, історико-порівняльний, описовий, історико-типологічний. *Основні результати:* у статті висвітлено погляди лікарів Кас Хворих на повсякденне життя, фах та його вагомність. З'ясовано життєві траєкторії лікарів, їх мотиви до роботи, стратегії виживання у провінції та столиці. Увагу акцентовано на повсякденному професійному житті, відносинах з пацієнтами, що загалом зображає статус лікарів у Другій Речі Посполитій. Розкрито зміст діяльності польських лікарів, їх зусилля щодо поліпшення стану здоров'я населення. Значну увагу приділено аналізу змісту щоденників та характеру висвітлення проблем та викликів, з якими стикалися у своєму житті лікарі Кас Хворих. Показано, що умови праці польських лікарів міжвоєнного часу були нелегкими, що було зумовлено економічною кризою 30-х рр. ХХ ст. Давалися взнаки передусім відсутність матеріального забезпечення, низький

рівень свідомості населення, недовіра та зневажливе ставлення пацієнтів до лікарів, діяльність знахарів та лікарів-шарлатанів. Водночас недостатня заробітна плата та обмежені фінансові можливості, часто змушували лікарів купувати необхідні речі власним коштом. Нелегкою була і психологічна атмосфера роботи лікаря, яка виявлялася в образливому чи недоброчесному ставленні пацієнтів, щоденними ризиками, провокаціями від місцевого населення чи їх стереотипними уявленнями щодо лікування, а також втому чи навіть виснаженням. Щоденники репрезентують соціальний портрет лікарів і лікарок міжвоєнного часу, нову генерацію молодих людей, чия професійна діяльність припала на роки незалежної Польської держави, однак, була обмеженою передусім через виклики економічної кризи. Водночас ідея конкурсу була спрямована на піар, рекламу та пропагування діяльності Управління соціального страхування Польщі. Головною метою було зміцнення довіри поляків до головного державного закладу соціального забезпечення населення та заохочення населення до сплати страхових внесків. Прослідковано й життєві долі учасників конкурсу. Як виявилось, всі лікарі та лікарки, чий щоденник був надрукований у 1939 р., загинули у роки війни. *Практичне значення:* можливість використання одержаних результатів у ході підготовки монографічних досліджень, узагальнювальних праць, підручників і навчальних посібників з історії Польщі, соціокультурної історії країн Центральної та Східної Європи, біографістики. *Наукова новизна:* вперше здійснено аналіз щоденників та спогадів польських лікарів, їх погляди та світ праці, ставлення до обраного фаху, реалізовано спробу простежити стратегії популяризації фаху лікаря у міжвоєнній Польщі. *Тип статті:* дослідницька.

Ключові слова: Друга Річ Посполита; медичні працівники; Управління соціального страхування Польщі; соціальна політика.

Надійшла до редколегії 10.03.2021

Прорецензована 13.05.2021

Рекомендована до друку 14.06.2021

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2021. Vol. 4(29). Issue 1, pp. 80–88

DOI 10.15421/26210411

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 94 (477)

Повседневная жизнь и мир труда польских врачей межвоенного времени: по материалам дневников

А. А. Котиченко

ORCID: 0000-0001-6029-1899

ania.kotichenko@gmail.com

*Черкасский национальный университет
имени Богдана Хмельницкого
бул. Шевченко, 81, 18031, г. Черкассы,
Украина, 18031;*

*Варшавский университет
ул. Краковское предместье, 26/28, г. Варшава,
Республика Польша, 00927*

Аннотация. *Цель статьи:* раскрыть образ и повседневные практики врачей государственных медицинских учреждений в межвоенной Польше через написанные ими дневники. *Методы исследования:* историко-генетический, историко-сравнительный, описательный, историко-типологический. *Основные результаты:* в статье освещены взгляды врачей Касс Больных на повседневную жизнь, профессию, статус врача в обществе и его значимость. Выяснены жизненные траектории врачей, их мотивы к работе, стратегии выживания в провинции и столице. Внимание акцентировано на повседневной профессиональной жизни, отношениях с пациентами, что в целом демонстрирует образ врачей во Второй Речи Посполитой. Раскрыто содержание деятельности польских врачей, их усилия по улучшению общего состояния здоровья населения. Значительное внимание уделено анализу содержания дневников и характера освещения проблем и вызовов, с которыми сталкивались в своей жизни врачи Касс Больных. Показано, что условия труда польских врачей межвоенного времени были нелегкими, что было обусловлено экономическим кризисом 30-х гг. XX в. Сказывалось, прежде всего, отсутствие материального обеспечения, низкий уровень сознания населения, недоверие и пренебрежительное отношение

пациентов к врачам, деятельность знахарей и врачей-шарлатанов. В то же время недостаточная заработная плата и ограниченные финансовые возможности часто заставляли врачей покупать необходимые вещи за свой счет. Нелегкой была и психологическая атмосфера работы врача, которая проявлялась в оскорбительном или недобросовестном отношении пациентов, ежедневных рисках, провокациях местного населения или их стереотипных представлениях о лечении, а также усталостью или даже истощением. Дневники представляют социальный портрет врачей межвоенного времени, а именно новое поколение молодых людей, чья профессиональная деятельность пришлось на годы независимого Польского государства, однако, была ограниченной, прежде всего, вызовами экономического кризиса. В то же время идея конкурса была направлена на пиар, рекламу и пропаганду деятельности Управления социального страхования Польши. Главной же целью было укрепление доверия поляков к главному государственному учреждению социального обеспечения населения и поощрение населения к уплате страховых взносов. Прослежены и жизненные судьбы участников конкурса. Как оказалось, все врачи, чьи дневники были напечатаны в 1939 году, погибли в годы войны. *Практическое значение:* возможность использования полученных результатов при подготовке монографических исследований, обобщающих трудов, учебников и учебных пособий по истории Польши, социокультурной истории стран Центральной и Восточной Европы, биографистики. *Научная новизна:* впервые осуществлен анализ дневников и воспоминаний польских врачей, их взгляды и мир труда, отношение к выбранной специальности, реализована попытка проследить стратегии популяризации профессии врача в межвоенной Польше. *Тип статьи:* исследовательская.

Ключевые слова: Вторая Речь Посполитая; медицинские работники; Управление социального страхования Польши; социальная политика.

Поступила в редколлегию 10.03.2021

Прорецензирована 13.05.2021

Рекомендована в печать 14.06.2021

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology
Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664–9950 (Print)

ISSN 2707–6385 (Online)

2021. Vol. 4(29). Issue 1, pp. 80–88

DOI 10.15421/26210411

<http://www.uha.dp.ua>

LCC HN 1–995

Everyday life and work of Polish doctors of the interwar period: according to the diaries

A. A. Kotichenko

ORCID: 0000-0001-6029-1899

ania.kotichenko@gmail.com

*The Bohdan Khmelnytsky National University
 of Cherkasy;*

81 Shevchenko Boulevard, Cherkasy, Ukraine 18031

University of Warsaw

26/28, Krakow suburb, Warsaw,

Republic of Poland, 00927

Abstract. The purpose of the article is to reveal the image and everyday practice of doctors of state medical institutions in interwar Poland through diaries written by them. Research methods: historical-genetic, historical-comparative, descriptive, historical-typological. The main results: the article highlights the views of Sickness Funds patients on everyday life, profession and its importance. The life paths of doctors, their motives for work, survival strategies in the province and in the capital are clarified. The author's focus is on everyday professional life, relationships with patients, which generally depicts the status of doctors in the Second Polish Republic. The content of Polish doctors' activities, their efforts to improve health of population are revealed. Much attention is paid to the analysis of the diaries and the nature of problems and challenges faced by doctors of Sickness Funds. Working conditions of Polish doctors in the interwar period were not easy and the main reason of this was the economic crisis of the 30's of the 20th century. First of all, the lack of material support, low level of consciousness of the population,

patients' distrust and contempt of patients for doctors, the activities of healers and quacks were also noticeable. At the same time, insufficient salary and limited opportunities often forced doctors to buy the necessary things at their own expense. The psychological atmosphere of the doctor's work was not easy either and it was often manifested in abusive or dishonest attitude of patients, daily risks, provocations from the local population or their stereotypes about treatment. Constant fatigue, stress and exhaustion accompanied most doctors during this period. The diaries represent a social portrait of a doctor of the interwar period, a new generation of young people, whose professional activity coincided with the years of the independent Polish state, however, it was limited primarily by the challenges of the economic crisis. At the same time, the idea of competition was aimed at PR, advertising and promotion of the Social Insurance Administration of Poland. The main goal was to strengthen the confidence of Poles in the main state institution of social security and encourage the population to pay insurance premiums. The life destinies of the contest participants are also traced. As it turned out, all the doctors whose diaries were published in 1939 were killed during the war. *Practical significance:* the obtained results can be used in preparation of monographic studies, generalizations, textbooks and manuals on the history of Poland, socio-cultural history of Central and Eastern Europe, biographies. *Scientific novelty:* for the first time the analysis of diaries and memoirs of Polish doctors are performed, their views and work are studied; attitude to the chosen profession, an attempt to trace the strategies of popularization of the doctor's profession in interwar Poland are described. *Article type:* research article.

Keywords: The Second Polish Republic; Medical workers; Department of Social Insurance of Poland; Social policy.

Received 10.03.2021

Reviewed 13.05.2021

Accepted 14.06.2021

Постановка проблеми. Історія кожної держави неможлива без людей, які її творять. Після відновлення незалежності Польщі у країні викристалізувалося покоління «незалежності». Р. Вапінський поділяв його на дві групи молодих людей: тих, хто вступав у доросле життя після 1918 р., і тих, чиє доросле життя припало на 30-ті рр. XX ст. (Wapiński, R., 1991, с. 16). У цьому контексті привертають увагу щоденники лікарів, які брали участь у конкурсі Управління соціального страхування Польщі. Їх діяльність припала на складний і суперечливий період в історії Польщі, який позначився реформами у галузі медицини, шкільництва та економіки. Видання цих щоденників у 1939 р. відкривало загалу світ на лікарську справу з середини, очима інтелігенції. Їх картина світу, безумовно, була пов'язана з процесом формування нового світогляду незалежної країни та появою нової генерації діячів.

Метою даного дослідження є висвітлення поглядів представників лікарської справи на фах лікаря, медичну справу, повсякденні турботи, виклики професії, вектори діяльності, спроби популяризації медичної справи, довіри до лікарів державних медичних закладів у Другій Речі Посполитій.

Історіографія. Досить цікава автобіографічна інформація щодо окремих діячів лікарської справи знайшла відображення у дослідженні Р. Доманської та Л. Тарловської (Domańska, R., 1991, с. 129). Праця С. Клодзінського присвячена біографії лікаря Ч. Гаварецького (Kłodziński, S., 2020). Курйози та абсурди міжвоєнної Польщі описав у своєму дослідженні Р. Пьотровський (Piotrowski, R., 2016, с. 424). Зокрема, дослідник описує діяльність знахарів у польських провінційних містечках та пояснює причини їх популярності серед населення, використовуваними ними методи лікування (Piotrowski, R., 2016).

Джерела. У дослідженні використано 6 щоденників, які були надіслані на конкурс Управління соціального страхування Польщі у 1936 р. Крім щоденників та спогадів лікарів, у статті використано матеріали польської преси, що зберігаються в Архіві Нових Актів та національній бібліотеці Польщі. Значний дослідницький інтерес викликають щоденники С. Карась, С. Скопінської, С. Гебоцького, Ч. Гаварецького та Т. Шамоти, які описують повсякденне життя лікарів, їх емоційний стан, професійний досвід, ставлення до пацієнтів, власні життєві стратегії. Записи дозволяють скласти уявлення про повсякденне життя лікарів Кас Хворих у Другій Речі Посполитій, ставлення населення до праці лікарів, статус лікаря у тогочасному польському суспільстві. Можна констатувати, що іноземні, непольські, дослідники цю проблему не вивчали.

Виклад основного матеріалу. 24 жовтня 1934 р. почало свою діяльність Управління соціального страхування Польщі, яке відразу стало важливою частиною соціальної політики держави. Головним завданням закладу було забезпечення соціального захисту польського населення, організація освітніх та профілактичних заходів з охорони праці та здоров'я населення, фінансування літніх таборів для дітей (Statut Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, 1939). Впливовості інституції додавали й повноваження розпоряджатися страховими внесками через будівництво лікарень, санаторіїв та закладів охорони здоров'я (Kartke z kalendarza, 2021). Зокрема, річний дохід закладів соціального страхування у 1939 р. становив близько пів мільярда злотих, витрати на виплати – близько 260 мільйонів злотих, а адміністративні витрати – 42 мільйони злотих (Krasuski, A., 1937; Mały rocznik statystyczny 1936, с. 217).

У перші роки діяльності відомства актуальною була популяризація його роботи як серед потенційних платників страхових внесків, так і працівників медичних закладів. З цією метою у 1936 р. Управління соціального страхування Польщі оголосило конкурс щоденників лікарів. Офіційно мету конкурсу у закладі пояснювали так: «Це сприятиме зміцненню соціальної місії серед численних медичних бригад, що працюють у сфері соціального захисту, і перш за все – кращому розумінню умов медичної роботи тими, хто користується їх допомогою, труднощами, які лікарі повинні долати на кожному кроці, виконуючи важку та відповідальну роботу». Ще однією причиною проведення такого заходу був низький рівень довіри населення до медичних закладів, соціального страхування та медичної допомоги. Цю тезу підтверджує вислів однієї з лікарів: «Відразу до Управління соціального страхування Польщі – явище, яке широко розповсюджене у Варшаві» (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 236). До того ж країні катастрофічно не вистачало лікарів. Зокрема, попри те, що їх кількість з 1923 р. по 1939 р. зросла майже на половину і становила 12 917 лікарів, лише 1466 з них працювали на селі (Mały Rocznic Statystyczny 1939, с. 295; Brzezińska, M., 2021).

На залик відгукнувся 51 лікар, 10 з яких були визнані переможцями (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 3). Зауважимо, що до складу журі увійшли відомі польські лікарі С. Роуперт, Ф. Чубальський, а організатором конкурсу був відомий польський журналіст, публіцист і репортер М. Ванькович. У 1936 р. він працював радником відділу пропаганди Управління соціального страхування Польщі (Biuletyn Informacji Bibliotecznych i Kulturalnych, 2011, с. 3). До того ж був знайомий з організації пер-

ших рекламних кампаній та слоганів незалежної Польщі (*Mały Rocznik Statystyczny* 1939, с. 278). Ще одним здобутком М. Ваньковича було те, що він започаткував у Польщі жанр соціального репортажу, який дозволяв поєднувати публіцистику з соціальними проблемами польського суспільства. Однак він був не першим, хто вдавався до такої стратегії. У 1921 р. Ф. Знанецький оголосив конкурс на опис власної біографії серед робітників (Kubicki, P., 2019). До того ж у міжвоєнний період подібні змагання організовували й інші польські наукові установи (Kubicki, P., 2019). Такий спосіб збору матеріалів був тогочасним трендом, особливо після успіху щоденників робітників та безробітних, які давали можливість проаналізувати робітниче середовище. Конкурс 1936 р. мав подібну мету, однак для лікарів та медичних працівників (Wiśniewski, Z., 2008).

Участь у конкурсі могли брати усі охочі лікарі. З одного боку, у такий спосіб Управління соціального страхування Польщі демонструвало свою аполітичність та незаангажованість, а з іншого – ідея мала стати близькою та зрозумілою кожному лікарю. Саме тому до збірки увійшли різні представники лікарської справи, які працювали як у столиці, так і у провінційних містечках та селах. Наприклад, С. Карась працювала у протитуберкульозній клініці в Сухій Бескидзці, С. Ружицка народилася і навчалася у Варшаві, а працювати вирушила до Познані. С. Генбоцький народився у Лодзі, а медичну практику здобував у Барчані біля Бидгоща. Ч. Гаварецький народився у Варшаві, а працював у Любліні. Т. Шамота народився у Любліні, а працював у Варшаві. Таким чином, завдяки конкурсу, нікому не відомі лікарі потрапили на сторінки польських періодичних видань (Wiśniewski, Z., 2008, с. 36). Ще однією рисою цих щоденників було те, що написані вони були перед війною генерацією молодих поляків, професійна діяльність яких припала на роки відновлення незалежності та економічної кризи. На долю цього покоління випала пора змін і реформ у країні. Саме тому всі учасники конкурсу описували кризовий економічний стан держави, бідність, обмеженість ресурсів та, як наслідок, – власних професійних можливостей.

Важливим було також те, що організатори конкурсу не висували жодних вимог до того, про що саме мали писати автори. Тобто, участь відомства у цих текстах була мінімальною, а конкурсанти могли писати те, що вважали за потрібне. Навіть самі вони, описуючи певні події, писали: «Я хочу писати так, як бачу і так, як відчуваю». Таким чином, хтось починав свою розповідь з умов праці лікаря у селі, хтось із власної біографії, а хтось писав лише про роботу чи описував свої міркування.

Популярності конкурсу додавала і можливість лишитися невідомим загалу. Автори могли підписатися псевдонімом, чим скористався один учасник, який підписався гаслом.

Популярності щоденників та їх авторів сприяла широка інформаційна кампанія, розгорнута на шпальтах польської преси. У газетах зазначалося, що ці щоденники – це одна велика правда про життя, заклик до суспільства і водночас його вирок, який мав спонукати людей до змін, свідомого ставлення до свого здоров'я. Їх називали неоціненним документом, сенсацією польської соціальної літератури. Нотатки лікарів, справді, цілком вписувалися у концепт тогочасної соціальної літератури, адже на додачу до щоденників селян, робітників, безробітних та емігрантів, з'явилися спогади лікарів, які показували їх життя у щоденних клопотах і тривогах (*Pamiętniki lekarzy*, 1939, с. 14–15).

Складно визначити, якою була істинна мотивація лікарів-учасників конкурсу. Наприклад, лікарка С. Скопінська свою участь пояснювала тим, що вона за своє життя провела близько 100 000 медичних консультацій і присвятила дванадцять років своєї роботи державним закладам соціального страхування, і хотіла б поділитися результатами цієї діяльності» (*Pamiętniki lekarzy*, 1939, с. 101). У цьому сюжеті доцільно звернути увагу на один момент. Управління соціального захисту створено у 1934 р., а лікарка щоденник писала не пізніше 1936 р., коли цієї установи ще не було. Зважаючи на те, що соціальне забезпечення у Польщі перебувало у стані сталого реформування, а закон про створення системи соціального забезпечення було прийнято тільки у березні 1933 р., ймовірно, С. Скопінська писала про свою роботу у державних медичних закладах, зокрема у Касах Хворих, які були утворені ще у 1919 р. (*Kartke z kalendarza*, 2021). Так чи інакше, але, на відміну від інших, їй пощастило навчатися у столиці, з чого вона була неабияк потішна: «Я пишаюся тим, що була асистенткою першої клініки Варшавського університету» (*Pamiętniki lekarzy*, 1939, с. 103). Однак після закінчення столичного університету вона переїхала до Познані, адже у Варшаві не мала шансів заробляти собі на життя.

Зміна місця проживання та праці позначалася на майбутніх лікарях і була пов'язана з певними неприємностями. Хоча навіть у цьому дехто вбачав романтизм: «Будинок стояв на самій річці, на зачарованому для мене місці між залізничним мостом і паровим млином, що видавав ритмічний шум. З вікон було видно дубовий ліс та чарівні гаї вздовж Варти». Однак реальні умови життя більшості лікарів були не такими романтичними: жодних зручностей і туалету в будинку, відсутність електри-

ки та телефону, лише газові ліхтарі, жодного сполучення з містом (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 110).

Переїзд до нових місць роботи та зміна сердовища часто супроводжувалося труднощами та неприйняттям від місцевих жителів. Особливо це стосувалося лікарів. Як писала одна з конкурсанток, загалом до жінки-лікарки місцеве населення ставилося вороже і не лише через те, що вона була жінкою чи дуже молодою жінкою і молодою лікаркою. Навпаки, жінки-лікарки мали добру репутацію і населення любило лікуватися у жінок. Причиною початкової неприхильності до нової лікарки здебільшого було те, що вона була «не тутешня» або як її називали місцеві «мешканка теплих країн, яка приїхала у місцевих» забирати їх хліб» (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 110). Наприклад, дружина працівника одного із заводів у Познані ходила по будинках і збирала підписи проти нової лікарки як «не-місцевої» (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 111). Однак після 5 років медичної практики лікарка вже була членкинею різних жіночих організацій: «Я очолювала громадські організації в усьому воєводстві. Я переїхала до Познані, і з цього почався новий шлях моєї роботи. Я добре заробляла на життя, адже кількість хворих людей, які добровільно приходили до мене, зростала з кожним днем».

Поява лікаря-чоловіка на новому місці також не лишалася непоміченою (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 481). Як описував один із лікарів, по-перше, важливим було те, чи «був новачок одружений чи все ще холостякував». У другому випадку його шанси значно зростали, оскільки батьки та брати дівчат сподівалися, що, можливо, цей нещодавно прибулий лікар зверне увагу на їх дочку чи сестру. Іншою ситуацією була, коли новачок був одружений – тоді єдиним, що могло певним чином вплинути на «суддів трибуналу думок», були якісно організовані зустрічі з горілкою, вином, картами тощо (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 482).

Фінансовий стан був скрутним у переважній більшості дописувачів. Один із сучасників описував С. Карась як худорляве і хворе створіння, вечеря якого складалася з несолодкого чаю та сухариків (Wiśniewski, Z., 2008). Для деякого фінансова спроможність була настільки важливою, що змушувала відмовитися від обраного фаху: «Я втратив бажання бути лікарем, я не маю власності, щоб влаштувати власну клініку і зіцілювати людей, які не можуть собі цього дозволити». Однак деякого такі перешкоди не лякали: «Попри моє погане матеріальне становище, мені ніколи не спало на думку розглядати свою професію лікаря лише як заробіток. Навпаки – з першого моменту медичної практики я вірив і вважаю, що лікар повинен ставитись до своєї професійної роботи як до благо-

родної служби перед країною. Праця лікаря – це благородна і почесна послуга з багатьма священними якостями». Ідею альтруїстичної та самовідданої праці описував також інший лікар: «Я ніколи не працював, маючи на увазі гроші. Проте я працював добре і заробляв більше, ніж більшість моїх колег. Я жив більш ніж скромно, до того ж умови праці не дозволяли мені жити надто добре». Дехто намагався поєднувати практику з науковою діяльністю. Однак не всі отримували задоволення від заняття наукою. С. Скопінська зазначала, що попри те, що її теоретичні знання з медицини поглибилися, вона почувалася ніяково в науковій галузі, а практична медицина видавалася набагато кориснішою, ніж «збір матеріалів для написання наукових дисертацій» (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 103).

Усі учасники конкурсу писали та нарікали на обмеженість лікаря надавати допомогу усім пацієнтам. С. Карась, яка здобула перше місце у конкурсі, писала, що провінційний лікар, був відрізним від лікарень та лабораторій через перешкоди комунікації та обмежені фінанси, а тому змушений був працювати за всіма спеціальностями, хоча і не мав ані відповідної освіти, ані необхідних засобів тогочасної медицини (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 5). Відповідно висновок лікарки був: «Приватна практика на селі дає лікареві нульові можливості» (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 8). Зокрема, лікарі самотужки мали розв'язувати проблему доїзду до хворих. Наприклад, одна з лікарів за три роки практики самотійно на заощаджені гроші купила авто, аби швидше доїздити до пацієнтів. На жаль, через півроку сталася автокатастрофа, і її чоловік, який був за кермом машини, загинув. Попри те, що жінка стала вдовою, вона ходила на роботу «з подвоєною енергією». До того ж мала виховувати трирічного сина та сплачувати борги, що залишилися після покупки машини. На допомогу їй прийшов місцевий житель зі «своєю доглянутою та потужною машиною Шевроле», яка якраз підходила для місцевих доріг (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 124).

Умови праці ускладнювали і пацієнти, адже вони могли запізнюватися, «приходити, коли вдумється» або навіть «приходити напідпитку». Одна з лікарів писала: «Застраховані зловживають моєю роботою, що неприємно і обтяжливо. За минулий тиждень мені довелося тричі їхати по вибоїстих дорогах за одну ніч до одного, який страждав від розладу шлунка після свят. Якби ці люди не були застраховані і їм доводилось платити за кожен дзвінок і кожену пораду, моє навантаження б суттєво знизилось».

Робота вимагала від лікаря повної віддачі: «Вночі вони можуть покликати приймати положу у пацієнтки десь так далеко, доїхавши до якої,

можна витрусити все нутро на возі» (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 10). Утім, для деяких лікарів виїзд до хворих серед ночі, хоч і був одним з найважливіших обов'язків лікаря, все ж мав свою приємність, «особливо, якщо на вулиці була весна, літо чи осінь і не йшов дощ» (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 119). До того ж фах лікаря був пов'язаний із постійним ризиком. Одна з лікарів, наприклад, описувала неприємну пригоду: «Я заходила до квартири якихось старих людей. Раптом, без жодного гавкату на мене накинувся великий чорний пес, сильно покусав і порвав одяг. Старі люди були такі хворі, що навіть не помітили нічого» (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 122).

Усі конкурсанти писали про способи лікування місцевого населення, їх стереотипи, вірування, традиції лікування. Зокрема, йшлося про те, що у своїй боротьбі з хворобами люди часто поклалися лише на Божу волю: «Якщо дасть Бог, дитина буде жити – а якщо ні, то помре» (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 17). Крім того, попри становлення та розвиток мережі медичних закладів, люди все ж зверталися до «мудрих жінок», які зцілювали травами, заклинаннями і чарами. Одна з лікарів пригадувала, що сини однієї з таких «мудрих жінок» у Познані згодом стали її пацієнтами (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 108). Якоюсь лікарку покликали до хворої, яка мала крововилив. Приїхавши на місце, вона побачила, що увесь живіт пацієнтки був покритий кінським гноєм, бо «старі люди казали, що кінський гній, покладений на живіт, зупинить будь-які крововиливи». Поширеним було замовляння хвороби, яку використовували лікарі-шарлатани (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 660). Один з лікарів писав, що шарлатанство було навіть модне в країні. Дехто із таких «цілителів», наприклад, зцілював людей молитвами та апаратом для електрифікації. Після одної з його практик жінка впала і втратила свідомість, в неї стався інсульт – за кілька годин жінка померла. Ще одним огидним забобоном було переконання, що вживання собачого жиру є найліпшим засобом від захворювань легенів. Деякі люди навіть ловили чи купували товстих собак, а потім вбивали задля цього тварин (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 550).

Звернення до цілителів, а не до лікарів, на думку конкурсантів, було результатом недостатніх стосунків людей з лікарем та труднощів у отриманні медичної допомоги, передусім матеріальних: «Багатьом лікарям не втямки, що селянин живе в жалюгідних фінансових умовах, і кожен злоти має для нього величезне значення. Лікарі, які просять заплатити за консультацію 10 або 15 злотих, створюють навколо себе непроникний бар'єр, який не може подолати бідний селянин. Не дивно,

що селяни змушені лікуватися у цілителів та сільських бабусь». Вирішення ситуації, на думку автора щоденника, мало б полягати у популяризації фахової лікарської практики та лікарів, які мали наблизитись до людей, співпереживати їхнім недугам і своєю поведінкою та тарифами залучати їх відвідувати лікаря і користуватися послугами фахівців, що допомогло б підняти жалюгідний гігієнічний стан польської провінції. Один із лікарів зізнавався, що йому соромно відповідати на питання пацієнта: «Скільки я винен лікарєві. Але коли я згадую цю цифру – я почервонію від сорому» (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 500).

Ще одним поширеним явищем, яке описували лікарі, був страх перед лікарнями та хірургією. Типовим прикладом була доля 64-річного Яна, у якого діагностували грижу, однак він відмовився їхати до лікарні, бо «не був у лікарні жодного разу». На думку лікарів, пацієнти уникали лікарів ще й через високі витрати на лікарняне лікування, недостатню допомогу, яку отримували пацієнти в більшості лікарень, особливо провінційних, а також недбалий догляд персоналу. Страх лікарів та лікарень доповнювала недовіра до лікування за допомогою ін'єкцій. Один із лікарів писав, що за уявленням людей, існує лише один вид ін'єкцій – надзвичайно шкідливий (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 480).

Частина лікарів звертала увагу на таке поширене серед населення явище як пияцтво. На думку одної з лікарів, у сільській місцевості люди пили менше, ніж у столиці Польщі: «П'яниця п'є все, що у нього є, допоки у нього є хороша компанія і є можливість пити чужим коштом. У сільській місцевості цього постійно не вистачає – тож звідки брати гроші на горілку? А в столиці все навпаки: приїжджає писар, вчитель або фермер – усі хочуть випити. Варшав'яни – веселий народ» (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 229).

У записках лікарів чітко простежуються регіональні відмінності, що також позначалося на їх роботі. Наприклад, у Познані до 1934 р. діяв вільний вибір лікаря, чого не було у Варшаві. Тож лікар не отримував фіксованої зарплати за лікування і його заробіток залежав від кількості хворих людей, які зверталися до нього (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 115). Лікарка, яка приїхала з Варшави до Познані, наголошувала на різниці у ставленні пацієнтів до лікарів у провінції та у столиці: «У Варшаві кожен гримає на мене як на лікаря. Лікується приватно або каже, що має приватного лікаря. Це звучить так красиво, що хтось лікується у якогось приватного лікаря. Однак я не можу знати всіх своїх колег, навіть «приватних», з якими ніде не можу зустрітися» (Pamiętniki lekarzy, 1939, с. 250). Я з досвіду знаю,

що ця хвора чи хворий через деякий час прийде до мене за порадою, хоча у них і вистачить сміливості вигадувати нових приватних лікарів» (*Pamiętniki lekarzy*, 1939, с. 250).

Неоднозначним було ставлення лікарів до народної медицини. Деякі визнавали її дієвість. Наприклад, Францішек Дж. пошкодив коліно і за деякий час у нього розвинувся артрит, піднялася температура. У лікарні постановили, що ногу потрібно ампутувати, але хворий відмовився та повернувся додому, щоб померти вдома. За порадою сусідів він почав користуватися живокостом – його стан з кожним днем покращувався, і хворий видужав (*Pamiętniki lekarzy*, 1939, с. 320).

До того ж батьки не охоче платили за лікування дітей, однак, якщо це стосувалося довідки для звільнення дитини від школи, справа виглядала інакше. Адже дитина була більш потрібною батькам вдома, ніж у школі: «Нема кому пасти корів, розважати молодших дітей, приносити воду. То навіть ходити до цієї школи, коли від неї немає жодної користі» (*Pamiętniki lekarzy*, 1939, с. 18).

Лікарі описували стратегії, до яких вдавалися їх пацієнти, аби скористатися безоплатною медичною допомогою. Наприклад, переривання вагітності в кабінеті лікаря коштувало кілька десятків злотих, а викидень мали лікувати безоплатно. Тож жінки непоодинокі зверталися за допомогою до місцевих акушерок, самотужки провокуючи викидень будь-якими підручними засобами: зубними щітками чи навіть морквою. Оскільки цих «інструментів» ніхто не стерилізував, то наслідком цього була інфекція, у чому звинувачували лікарів (*Pamiętniki lekarzy*, 1939, с. 20).

Видання щоденників у 1939 р. викликало широкую дискусію щодо становища лікарів Кас Хворих (*Wiśniewski, Z.*, 2008). Здавалося б, громадськість мала з повагою оцінити старання лікарів та їх працю, однак, як виявилось, суспільство розділилося у своїх поглядах. Найбільшу дискусію викликав щоденник С. Карась. Лікарка описувала відверті моменти розмов з пацієнтами, свій моральний та психологічний стан, переживання, однак для деякого здалася грубою та хамовитою. Лікарка Й. Броссова з Познані розуміла свою колегу і висловлювала їй своє співчуття, називала її виснаженою бідачкою,

яку вимотала праця на селі (*Wiśniewski, Z.*, 2008). Натомість публіцист Й. Вишомірський, який вирізнявся критичним ставленням до Управління соціального страхування Польщі, називав лікарку хамкою і стверджував, що ніколи не лікувався б у неї, бо вона «не доросла до звання лікаря» і «дискредитує» державні медичні заклади в очах суспільства (*Wiśniewski, Z.*, 2008).

Коротка і насичена тяжкими випробуваннями доля стала сюжетом, який об'єднав усіх авторів щоденників. С. Карась народилася в 1904 році і скоїла самогубство в 1942 р., С. Ружицка, народжена 1900 р., була застрелена 1943 р. у своїй квартирі у Варшаві. С. Гебоцький народився 1902 р. у Лодзі, а помер 1938 р. у Варшаві. Ч. Гаварецький народився у 1901 р. і був розстріляний 23 квітня 1942 р. в 11 блоці концтабору Аушвіц. Т. Шамота народився 1897 р. у Любліні, а помер у 1940 р. у Харкові.

Висновки. Щоденники є одним із найбільш цікавих і водночас недооцінених джерел для дослідження повсякденного життя. Міжвоєнний період став часом, коли вони були використані не лише для отримання інформації чи її збереження для наступних поколінь, але й для реклами діяльності деяких установ і популяризації окремих професій. Проведений у 1936 р. у Польщі конкурс на кращий щоденник серед лікарів цілком вписувався у концепцію «молодіжного популізму», а також трендів кризових явищ, які охопили державу у 30-х рр. XX ст. та. Успіх щоденників лікарів полягав ще й у тому, що вони були написані у популярному у 30-х рр. нурті, який зображав світ, глибоко занурений у кризу. Як видно, основні проблеми, які чітко простежуються у щоденниках лікарів, були пов'язані з напруженим ритмом праці, обмеженими можливостями виконувати свою роботу, зневажливим ставленням пацієнтів, бідністю населення, стереотипними та традиційними методами лікування місцевих. Ці фактори дозволяють, з одного боку, ширше подивитися на вплив кризи 30-х рр. на повсякденне життя, кар'єру, поведінку конкретної особистості, а з іншого – проаналізувати практичний вимір соціальної політики Польщі у міжвоєнний період, а отже, краще оцінити реалізацію конкретних державних програм медичної допомоги.

Бібліографічні посилання

Pamiętniki lekarzy, 1939. 3rd ed. Warszawa: Wydawnictwo Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

Domańska, R., 1991. Warszawscy lekarze jako więźniowie Pawiaka. *Przegląd Lekarski*, № 1, с. 129–134.

Kartke z kalendarza, 2021. *Strona główna – ZUS*. Доступно: <https://lang.zus.pl/en/web/guest/o-zus/o-nas/85-lat-zus/kartki-z-kalendarza> [Дата звернення: 03.02. 2021].

Kłodziński, S., 2020. Dr Czesław Gawarecki. *Medical Review Auschwitz*, September 21.

Piotrowski, R., 2016. *Absurdy i kurioza w przedwojennej Polsce*. Wydawnictwo Naukowe PWN, 424 с.

Posłuszny, Łukasz, Kubicki, P., 2019. Pamiętniki bezrobotnych w zbiorach Instytutu Gospodarstwa Społecznego: historia, charakterystyka i potencjał badawczy. *Kultura I Społeczeństwo*, № 63 (1), с. 95–104.

Statut Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, 1939. Biblioteka Narodowa, Warszawa.

Wapiński, R., 1991. *Pokolenia Drugiej Rzeczypospolitej*. Wrocław.

Wiśniewski, Z., 2008. Rubaszność dr Karasiówny. *Gazeta Lekarska*, № 4, c. 36–38.

Krasuski, A., 1937. Medycyna społeczna w czasopiśmiennictwie lekarskim. *Przegląd Ubezpieczeń Społecznych*, № 2, c. 79–82.

Mały rocznik statystyczny 1939. Warszawa: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego.

Mały rocznik statystyczny 1936. Warszawa: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego.

Brzezińska, M., 2021. *Wiejski lekarz. Najgorszy zawód przedwojennej Polski?* Ciekawostki Historyczne. pl. Dostępno: <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2016/10/25/wiejski-lekarz-najgorszy-zawod-przedwojennej-polski/> [Дата звернення: 10.03. 2021].

Biuletyn Informacji Bibliotecznych i Kulturalnych, 2011. Kalendarium życia i twórczości Melchiora Wańkowicza. № 13 (126), c. 2–5.

References

Pamiętniki lekarzy [Doctors' Diaries], 1939. 3rd ed. Warsaw: Publishing House Social Insurance Institution (in Polish).

Domanska, R., 1991. Warszawscy lekarze jako więźniowie Pawiaka [Warsaw doctors as prisoners of the Pawiak]. *Przegląd Lekarski* [Medical Review], No 1, p. 129–134 (in Polish).

Kartke z kalendarza [Page from the calendar], 2021. *Strona główna – ZUS* [Main page – Social Insurance Institution]. Available at: <https://lang.zus.pl/en/web/guest/o-zus/o-nas/85-lat-zus/kartki-z-kalendarza> [Accessed: 03.02. 2021] (in Polish).

Kłodzinski, S., 2020. Dr Czesław Gawarecki. *Medical Review Auschwitz*, September 21 (in Polish).

Piotrowski, R., 2016. *Absurdy i kurioza w przedwojennej Polsce* [Absurdities and curiosities in pre-war Poland]. Wydawnictwo Naukowe PWN, 424 p. (in Polish).

Posłuszny, Ł., Kubicki, P., 2019. Pamiętniki bezrobotnych w zbiorach Instytutu Gospodarstwa Społecznego: historia, charakterystyka i potencjał badawczy [Diaries of the unemployed in the collection of the Institute of Social Economy: history, characteristics and research potential]. *Kultura I Społeczeństwo* [Culture and Society], No 63 (1), pp. 95–104 (in Polish).

Statut Zakładu Ubezpieczeń Społecznych [Statute of the Social Insurance Institution], 1939. Biblioteka Narodowa, Warszawa (in Polish).

Wapinski, R., 1991. *Pokolenia Drugiej Rzeczypospolitej* [Generations of the Second Republic]. Wrocław (in Polish).

Wiśniewski, Z., 2008. Rubaszność dr Karasiówny [The crudeness of Dr. Karasevna]. *Gazeta Lekarska* [Medical newspaper], No 4, pp. 36–38 (in Polish).

Krasuski, A., 1937. Medycyna społeczna w czasopiśmiennictwie lekarskim [Social medicine in medical journals]. *Przegląd Ubezpieczeń Społecznych* [Review of Company Insurance], No 2, pp. 79–82 (in Polish).

Mały rocznik statystyczny [Small statistical yearbook], 1939. Warsaw: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego (in Polish).

Mały rocznik statystyczny [Small statistical yearbook], 1936. Warsaw: Nakładem Głównego Urzędu Statystycznego (in Polish).

Brzezińska, M., 2021. *Wiejski lekarz. Najgorszy zawód przedwojennej Polski?* [A village doctor. The worst profession of pre-war Poland?]. Ciekawostki Historyczne. pl. Available at: <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2016/10/25/wiejski-lekarz-najgorszy-zawod-przedwojennej-polski/> [Accessed: 10.03.2021] (in Polish).

Biuletyn Informacji Bibliotecznych i Kulturalnych [Bulletin of Library and Cultural Information], 2011. Kalendarium życia i twórczości Melchiora Wankowicza [A calendar of the life and work of Melchior Wankowich]. No 13 (126), p. 2–5 (in Polish).